

РОБОТА ЖУРНАЛІСТА В СУДАХ ЯК МЕХАНІЗМ ПРОТИДІЇ ПОРУШЕННЮ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ЗАСІБ ПРОЗОРОСТІ ПРАВОСУДДЯ

Любов Василик, докторка наук із соціальних комунікацій, завідувачка кафедри журналістики, Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича

У лекції проаналізовано аспекти співпраці ЗМІ та судової гілки влади, оскільки від їхньої якості залежить висвітлення журналістами прав людини в суді, забезпечення поінформованості суспільства про справедливість судочинства щодо підсудних, дотримання презумпції невинуватості. Обґрунтовано право людини на справедливий судовий розгляд і подано гарантії роботи медіа в судах як запоруку дотримання цього принципу. Таким чином викладено розуміння стандарту діяльності журналіста щодо прав людини в суді.

План лекції:

1. Формування демократичних стандартів взаємодії судів і ЗМІ.
2. Право на справедливий судовий розгляд.
3. Доступ журналістів на судові засідання.
4. Норми поведінки представників ЗМІ в суді.
5. Фото- та відеозйомка в залі судових слухань.
6. Доступ до судових рішень і матеріалів судового процесу.
7. Специфіка спілкування журналістів і учасників судового процесу та правові ризики.
8. Інтерв'ю із суддею.
9. Рекомендації щодо навчання та проведення досліджень в медіадіяльності.

ФОРМУВАННЯ ДЕМОКРАТИЧНИХ СТАНДАРТІВ ВЗАЄМОДІЇ СУДІВ І ЗМІ

Судова журналістика має важливе суспільне значення, оскільки в демократичному суспільстві професійне висвітлення судової проблематики – запорука громадського контролю судової гілки влади, справедливості правочинства та запобіганню порушень прав людини.

Створення ефективної системи взаємодії судів і ЗМІ – актуальне завдання на етапі судової реформи. Судді та журналісти мають усвідомлювати, що прозорість функціонування правосуддя, довіра до судів, у яких людина може захистити свої права, є важливою ознакою демократії. Неможливо забезпечити справедливе та ефективне судочинство без його відкритості та гласності. Саме це визначено в сучасних демократичних стандартах судочинства.

Громадяни мають знати, хто і як приймає суспільно важливі рішення, як їх виконують і як це впливає на суспільство загалом, наскільки ефективно суди здатні захистити права людини. Особливість дотримання цих ба-

зових принципів полягає в тому, що в питаннях поширення інформації про судовий процес потрібно постійно підтримувати баланс між інтересами сторін у спорі та інтересом суспільства, не обмежуючи незалежність суду, між інтересами держави як контролюючої інстанції та правами індивіда. Якщо баланс порушено, виникають ризики недотримання прав людини, дискредитації суду та зниження рівня довіри до нього населення, зловживання владою, а також корупції. Присутність преси в залі суду дисциплінує учасників процесу та сприяє прозорості судочинства, ухваленню справедливого рішення.

Однак координація діяльності ЗМІ та судів в Україні завжди була проблемною. Її ускладнює минула спадщина, коли в радянський період судова система була закритою і передбачала дуже обмежене публічне висвітлення судового процесу. Своєю чергою, ЗМІ виступали в ролі інструментів держави. Тому працівники медіа й досі вчать бути незалежними і добросовісними «сторожовими псами демократії».

В Україні можна виділити дві групи обмежень. З одного боку, судді не мають чітких уявлень про демократичні стандарти взаємодії зі ЗМІ та навичок поведінки в таких ситуаціях. З іншого – журналісти не завжди обізнані зі специфічними правилами висвітлення судової проблематики. Сучасні українські реалії не сприяють такій співпраці повною мірою, оскільки надто гостро стоїть проблема взаємної недовіри і навіть нетерпимості. Безумовно, в будь-якій країні, навіть у країні з давніми демократичними традиціями, існує проблема такої недовіри та упередженості, адже йдеться про конфлікт між завданням журналіста отримувати інформацію, висвітлювати суспільно важливі події і завданням судді захищати суддівську незалежність, право сторін на справедливий та об'єктивний розгляд їхнього спору. Однак в Україні недовіра останніми роками набуває небажаних для суспільства форм і масштабів.

Таку ситуацію зумовлює ціла низка чинників. Поки що в українських медіа бракує журналістів, які мали б належну кваліфікацію та знання, потрібні для адекватного висвітлення судової тематики та захисту прав людини. Тож зрозуміло, що непрофесійні репортажі дратують суддів. Журналісти також не завжди дотримуються встановлених правил поведінки під час перебування в приміщенні суду чи в залі судових засідань.

Водночас треба віддати належне тим працівникам ЗМІ, які викривають суддівську некомпетентність чи вияви корупції, хоча це також викликає роздратування суддів. Найбільш резонансні в Україні матеріали ЗМІ – про суддів-корупціонерів Зварича, Чауса, про маєток судді Ківалова, куди прорвалися активісти Євромайдану і відкрили суспільству правду про спосіб життя власника. В Україні створено електронну систему декларацій чиновників, куди вносять дані й судді, тож журналісти можуть відстежувати різницю між заробітком і статками (у разі великої різниці слідство вимагатиме пояснень і може відкривати справи проти порушників).

Чи може корумпований суд захистити права людини? – риторичне запитання. В Україні було подано немало судових позовів проти ЗМІ саме суддями з вимогами компенсації за моральну шкоду, тому журналістам дуже важливо обережно висвітлювати судову тематику не тільки з етичних міркувань, а й з огляду на можливі судові ризики. Вказувати на корумпованість суддів як загрозу недотриманню прав людини потрібно виважено, фахово, фактологічно.

Недовіру між суддями і ЗМІ зумовлює і той факт, що вони займають антагоністичні позиції, коли відбувається розгляд справи проти преси про захист честі та гідності і втручання в приватне життя. Українські медіа справді досить часто діють непрофесійно, але, програвши судовий процес, часто провину перекладають на суддю, замість того щоб взяти відповідальність на себе. З іншого боку, судді незрідка стають на бік свого колеги у позовах проти ЗМІ.

Згубний вплив постійної конфронтації та недовіри вже відчули на собі і судді, і журналісти, і громадяни, які сподіваються на справедливе правочинство та захист своїх конституційних прав. За останні роки в Україні спостерігається спроба зрозуміти спільну відповідальність і налагодити раціональні відносини між судами та ЗМІ, засновані на демократичних стандартах.

Для забезпечення якісного висвітлення у ЗМІ діяльності правосуддя вироблено низку міжнародних документів, де закріплено міжнародні стандарти взаємодії судів і медіа, напрацьовано базові міжнародно-правові акти у сфері захисту прав людини. Так, Мадридські принципи взаємодії засобів масової інформації та суддівської незалежності, поширені відповідно до Резолюції 1296 (XLIV Економічної та соціальної Ради ООН (11.02.1994), наголошують, що *«функцією та правом ЗМІ є збір та поширення серед громадськості інформації, висловлювань та критичних тверджень про судочинство, а також висвітлення судових справ до, після та під час судового розгляду, не порушуючи при цьому презумпцію невинуватості»*. ООН закликає суддів вивчати практичні посібники щодо співпраці з пресою, зокрема щодо правил проведення інтерв'ю, і надавати журналістам інформацію в тих випадках, коли вона має суспільне значення. Суддям не можна забороняти відповідати на запитання журналістів. Однак судова влада може формулювати виважені рекомендації для регулювання дискусії про конкретні поточні справи. У цьому контексті особливе значення мають кримінальна хроніка та висвітлення кримінальних справ, оскільки йдеться про монопольне право держави на застосування сили проти особи (наприклад, у формі позбавлення волі чи конфіскації майна).

Комітет міністрів Ради Європи у своїх рекомендаціях від 10 липня 2003 року «Щодо надання інформації через засоби масової інформації стосовно кримінального судочинства» закликав держави – члени ЄС співпрацювати зі ЗМІ, організовувати тренінги з правових питань для журналістів, щоб поширювати знання про процедури і права, пов'язані з кримінальним судочинством. Комітет також закликав медіа сформулювати етичні норми, пов'язані з висвітленням кримінального судочинства; дотримуватися презумпції невинуватості; поважати гідність і право на приватне життя потерпілих, підозрюваних, обвинувачених і засуджених. Редакції мають доручати таку роботу досвідченим у кримінальних справах журналістам.

Прецедентами для ЗМІ є також рішення Європейського суду з прав людини, який не раз розглядав питання про висвітлення судових процесів. У рішенні у справі «Санді Таймс проти Сполученого Королівства» (1979 р.) зазначено, що *«суди є форумом для вирішення спорів»*. *«Проте попереднє обговорення може відбуватися і в інших місцях, чи то спеціальні журнали, чи то широка преса, чи громадськість»*. Через журналістів громадськість має змогу отримувати інформацію про стан судових справ та систему судочинства загалом і відповідним способом їх оцінювати. Проте, як зазначено в рішенні Суду, *«ЗМІ не мають переступати меж, встановлених в інтересах належного здійснення правосуддя, хоч на них також лежить і обов'язок поширювати інформацію та погляди щодо самої діяльності судів, так само як і щодо інших сфер, які становлять безсумнівний суспільний інтерес»*. У цьому рішенні конкретизовано вимоги до належного висвітлення судових процесів: *«Якщо інформація про судовий процес поширюється в такій формі, що веде до формування в громадськості власної думки про винуватість чи невинуватість ще перед рішенням суду, то це може викликати неповагу та недовіру до суду»*. Тому треба визнавати шкідливою ту практику, коли ЗМІ перебирають на себе роль суду і самостійно вирішують питання про винуватість тієї чи тієї сторони спору. За таких обставин виникають сумніви щодо суду як належного місця та способу розгляду спорів. За описаного підходу також підвищується ризик для ЗМІ, оскільки необ'єктивні матеріали можуть викликати судові позови проти них від сторін справи та суддів.

У демократичному суспільстві громадськість має бути в належний спосіб поінформована про стан речей у судовій системі. У справі «Де Гаєс та Гійзельс проти Бельгії» (1997 р.) Суд визнав, що *«судді мають бути захищені від деструктивних випадів з боку ЗМІ, що не базуються на жодній фактичній підставі»*. Водночас якщо критика судових проблем або окремих суддів спирається на *«належні та ретельні журналістські розслідування, що є частиною громадського обговорення важливих суспільних проблем»*, то підстав обмежувати свободу ЗМІ немає. Варто згадати також про інший висновок Суду: *«судді мають виявляти розважливість, що не дозволяє їм (на відміну, наприклад, від політиків) відповідати на різку критику»*.

Дуже важливо, щоб журналісти розуміли: традиційно і суд, і суддя висловлюють свою позицію тільки через свої рішення. Отже, давати інтерв'ю чи обговорювати це рішення вони вважають некоректним. Саме тому багато суддів неохоче погоджуються на інтерв'ю, а деякі країни надають спеціальний захист суддям, доки триває конфлікт з пресою. Етичні норми обмежують можливість суддів публічно захищати свої рішення. У багатьох країнах заведе-

но вважати дії суддів некоректними, якщо вони подають позови, пов'язані з критикою їхніх рішень. Власне, через це їм надають спеціальний захист.

У Рекомендаціях № Rec (2003) 19 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам про надання через ЗМІ інформації про кримінальні процеси (2003 р.) увагу звернено на принципи, якими мають керуватися працівники ЗМІ, висвітлюючи судову проблематику.

ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД

Оскільки у демократичному суспільстві відкритість судів є наріжним каменем для ефективного здійснення правосуддя та дотримання прав людини в сенсі справедливого судочинства, то преса в цьому випадку відіграє величезну роль, бо через неї суспільство інформують про те, чи на належному рівні суди здійснюють свої функції і чи реально держава гарантує людині право на справедливий судовий розгляд. Мірилом якісної журналістики має бути вимога справедливого судового розгляду, захист конкретної особи від свавільного і несправедливого засудження. Однак часто трапляються крайнощі: дозоване інформування у ЗМІ (так звана фільтрація інформації) або ж її викривлення журналістами в найбільш пікантних деталях і сенсаційних барвах.

У положеннях §1 ст. 6 Конвенції з прав людини зазначено: *«Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або – тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, – коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя»*. Ця стаття покликана забезпечити ефективний захист одного з найбільш значущих прав особи. Встановлення належного балансу між інтересами громадськості знати та правом особи на справедливий судовий розгляд спрямоване передусім на те, щоб особі попередньо не виносили вироку на шпальтах газет, оскільки це спричиняє негативні наслідки не лише для неї самої, а й підриває авторитет суду, бо існує загроза невизнання рішення суду громадськістю.

Дотримання журналістом гарантій права на справедливий судовий розгляд полягає ще й у тому, щоб не переконувати суспільство в єдино правильній позиції. За відсутності інформації або її дозованого фільтрованого подання ЗМІ можуть зміщувати суспільну думку в один бік. Потрібна зважена інформація, щоб не маніпулювати оцінками громадськості. ЗМІ не мають перебирати на себе функції судової інстанції і виносити особі вирок на шпальтах газет чи в ефірі телеканалів.

Принцип презумпції невинуватості досить чіткий: особу вважають невинуватою у вчиненні злочину і не можуть піддати кримінальному покаранню доти, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили. У Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи (2003) 13 зазначено: *«Повага до принципу презумпції невинуватості є невід'ємною частиною права на справедливий суд. Відповідно до цього, інформація стосовно судових процесів має передаватись або розповсюджуватись через засоби масової інформації таким чином, щоби це не порушувало презумпції невинуватості підозрюваного, обвинуваченого або підсудного»*.

Остаточний висновок про те, що особа є злочинцем, дає винятково суд і підтвердженням може бути тільки обвинувальний вирок. Журналіст може робити висновок про те, що підсудний радше злочинець з огляду на представлені у справі докази, але робити це треба так, щоб читачі відчували різницю між твердженнями про винуватість і підозрою у причетності особи до вчинення злочину.

Крім того, будь-яка справа, передана на розгляд суду, втрачає свій атрибут приватності і стає предметом уваги публіки. Тож право на справедливий судовий розгляд включає й право на повагу до приватного життя. Однак для цього найперше треба з'ясувати, чи маємо ми справу зі сферою приватності. Чітко визначити, що є сферою приватного життя, до якої межі вона може сягати і в яких випадках особа втрачає право на приватність, фактично неможливо. Це в кожному конкретному випадку визначають зіставленням сфер приватного і публічного, коли вони між собою перетинаються.

ЗМІ мають уникати конфлікту між правом на свободу висловлювання та правом на приватність. Під час здійснення судочинства підсудний не позбавляється свого права на повагу до приватного життя: *«Статус особи як суб'єкта кримінального переслідування не позбавляє її того ж обсягу захисту права на повагу до приватного життя, яким користуються звичайні особи»* (формулювання ЄСПЛ). Навіть більше, поширення інформації про особу у зв'язку з її кримінальним переслідуванням може завдати більше шкоди, аніж будь-яка інша інформація приватного характеру, тому і механізми захисту мають бути відповідними. Серйозне втручання у приватне життя має виправдовуватися лише винятковими обставинами. І журналісти тут мали б звертати увагу й на норми професійної етики.

Етичний кейс. У справі *Cox Broadcasting Corp. v. Kohn (1975)* репортер телеканалу, довідавшись з судових матеріалів про ім'я зґвалтованої дівчини, оприлюднив його на своєму телеканалі. Верховний Суд США зокрема зазначив: *«Перша та Чотирнадцята поправки передбачають щонайменше неможливість притягнення преси до відповідальності за поширення достовірної інформації, яка містилась в офіційних судових протоколах, які надавались і для відома громадськості. Якщо під час судового процесу слід захистити приватні інтереси особи, Штати мають використовувати засоби, які унеможливають публічний доступ до документації чи інші способи поширення інформації, що зачіпає приватне життя особи. Якщо інформація повідомляється в доступній кожному формі, преса не може бути покарана за її опублікування. У цьому випадку слід покладатися на здоровий глузд тих, хто вирішує, що саме слід надавати для відома громадськості»*. ЗМІ виправдали, хоча їх дії, безумовно, були неетичними.

Право на справедливий судовий розгляд може бути продовжене і такими контекстами:

- чи є необхідність публікувати статтю про особу, яка відбула покарання?
- чи не заважатиме це реабілітації засудженого у суспільстві?
- чи виправдано ставити таку ресоціалізацію під ризик тільки задля задоволення банального зацікавлення публіки, створення сенсації?

Виходячи з розуміння права на справедливий судовий розгляд, журналісту треба усвідомлювати, на що спрямовано інформацію: на задоволення нагальної суспільної потреби чи на банальну зацікавленість людей, їхнє бажання сенсаційності? Таким чином, кожен журналіст, який бере на себе тягар висвітлення судових процесів, створення судових репортажів, має усвідомлювати велику відповідальність за можливі наслідки для конкретної особи.

ДОСТУП ЖУРНАЛІСТІВ НА СУДОВІ ЗАСІДАННЯ

Один зі способів забезпечити прозорість правосуддя та дотримання прав людини під час судочинства, права особи на справедливий судовий розгляд – безперешкодне висвітлення журналістами судових процесів. Висвітлювати судовий процес мають право не лише штатні журналісти видань, а й журналісти-фрілансери, а також блогери.

Медійникам для роботи в суді не потрібно акредитації. Працівник ЗМІ може з власної волі повідомити судді або працівникові суду про своє бажання бути присутнім, але завчасного погодження суд не має права вимагати. Згідно з наказом Державної судової адміністрації України та Міністерства внутрішніх справ України (2005) «Про

затвердження Правил пропуску осіб до приміщень судів та на їх територію транспортних засобів» вироблено пропускний режим. Охорону порядку здійснюють працівники спецпідрозділу судової міліції «Грифон». На вході до приміщень судів обладнано пункти пропуску з відповідними технічними засобами контролю та зв'язку. Дані про осіб, які прибули до приміщень судів, працівники охорони заносять у журнал відвідувачів. Працівників ЗМІ пропускають після пред'явлення документа, що засвідчує особу.

Потрібно розрізняти такі поняття, як відкрите для публіки приміщення суду і зали, в якій відбувається судове засідання. Процесуально захищеною є саме зала, де потрібно забезпечити належні умови для здійснення правосуддя.

Приміщення суду має інший статус. Так, відкритим є приміщення канцелярії, що пов'язано з потребою громадян отримувати інформацію про час і місце судового засідання, про сторони справи, прізвище судді (суддів), який розглядатиме справу. Така інформація відкрита, і доступ до неї журналістів, а також відеозйомка не можуть бути обмежені. Роботу журналістів у такому приміщенні регулюють не процесуальні закони України, а законодавство, що визначає діяльність працівників ЗМІ. Тому фото- та відеозйомку у відкритих приміщеннях суду дозволено.

У Законі України «Про судоустрій та статус суддів» встановлено, що розгляд справ відбувається відкрито (ст. 11. Гласність і відкритість судового процесу). Закритим процес можна оголосити лише за рішенням суду ухвалою судді. Суддя мусить оцінити обставини справи і прийняти вмотивоване рішення. Учасники процесу мають право подати клопотання про закриття процесу, мотивуючи свою вимогу, але задоволення такого клопотання не може відбуватися автоматично. Судді мають розглянути й обговорити наведені покликання на підстави, зокрема вивити, чи передбачені вони в процесуальному законі.

За будь-яких обставин суддя не зобов'язаний задовольняти клопотання. Він має зважити й на суспільний інтерес до судових справ. Його обов'язок – визначити, яке з цих прав та інтересів має пріоритет з огляду на конкретні обставини, що обернуться гіршими наслідками – відкриття чи закриття доступу до інформації. Крім того, судді також мають оцінити, чи готові вони до того, що рішення про закритий судовий розгляд можуть обговорювати громадськість і ЗМІ та оцінювати негативно. Тобто судді мають передбачити, як це вплине на неупередженість і безсторонність суду. Наприклад, сторона, яка виступала проти закриття процесу, може намагатися спростувати таке рішення за допомогою преси. Класичною в цьому контексті може бути ситуація, пов'язана з поширенням інформації про приватне життя публічних осіб (політиків, державних посадовців). Оскільки такі особи мають менший рівень захисту приватного життя порівняно зі звичайними громадянами, суд може відмовити їм у клопотанні про оголошення процесу закритим з огляду на захист їхнього приватного життя, якщо така інформація суспільно важлива (скажімо, політик практикував домашнє насильство в родині і це стало причиною розлучення, або під час розподілу набутого в шлюбі спільного майна відомий актор вдавався до шахрайських методів його відчуження, щоб уникнути поділу).

Представник державного обвинувачення (прокурор) також може просити суд оголосити закритою частину судового процесу з огляду на інтереси свідків або на потребу не розголошувати конфіденційну інформацію.

Якщо йдеться про державну таємницю, то суд закриває розгляд справи незалежно від того, подали учасники процесу клопотання чи ні. Ухвалу суддя приймає в дорадчій кімнаті та оголошує, тоді ж вона набуває чинності.

За нормами процесуального провадження суд може оголосити судове засідання (його частину) закритим у таких випадках:

- щоб забезпечити нерозголошення державної чи іншої таємниці, яку охороняє закон;
- щоб забезпечити нерозголошення комерційної або банківської таємниці;
- для захисту особистого життя людини;

- для захисту інтересів малолітньої чи неповнолітньої особи (наприклад, таємниця усиновлення; злочини осіб, які не досягли шістнадцятирічного віку);
- у разі, коли цього потребують інтереси безпеки осіб, взятих під захист (свідки, потерпілі);
- для запобігання неналежній поведінці присутніх, яка може негативно вплинути на справедливість і неупередженість судового процесу.

Під час розгляду справи на закритому судовому засіданні можуть бути присутніми лише ті особи, які беруть участь у справі, а в разі потреби також експерти, фахівці, перекладачі та свідки.

Принципово новим для українського законодавства є передбачена в законі можливість розкриття інформації. Якщо під час закритого судового засідання встановлено, що інформація із закритим доступом суспільно значуща або доступ до інформації обмежено з порушенням закону, то суд виносить ухвалу про її розгляд на відкритому судовому засіданні. Присутні в залі суду журналісти не наділені процесуальними правами учасників процесу, тому не можуть подавати власні клопотання про суспільну важливість закритої інформації. Та якщо одна зі сторін буде зацікавлена в розкритті такої інформації, то ніщо не забороняє журналістам запропонувати цій стороні здійснити такий крок. І тоді суд повернеться до відкритого слухання справи.

Рішення про закриття судового процесу можна оскаржити. Треба оцінити, правомірним чи ні є закритий судовий розгляд. Журналісти мають шукати балансу між інтересами сторін, суспільства, ЗМІ і суддів, які конфліктують між собою, за відправну точку своєї діяльності ставити принцип дотримання прав людини у сенсі справедливого правосуддя. Вони мають зважати на те, що відкриті судові процеси посилюють віру суспільства в справедливий суд; присутність громадськості забезпечує можливість контролю за зловживаннями в судовій системі; відкритість процесу дає змогу побачити реакцію суспільства на резонансні та важливі за своїми наслідками правопорушення.

НОРМИ ПОВЕДІНКИ ПРЕДСТАВНИКІВ ЗМІ В СУДІ

Ці правила можна поділити на дві групи: загальноприйняті етичні норми та процесуальні. Загальні етичні норми не передбачають користування мобільним телефоном; прослуховування аудіозаписів, голосну емоційну реакцію на перебіг судового процесу, а також будь-яку іншу демонстрацію свого ставлення до подій; читання газет, книжок. Процесуальні норми поведінки передбачають вимоги етики спілкування (обов'язок встати, коли суд заходить чи виходить; спілкування лише стоячи та в офіційній формі; звернення до судді «Ваша честь»); заборона спілкування під час судового розгляду справи з учасниками процесу та іншими особами, присутніми на судовому засіданні; обов'язковість виконання розпоряджень судді, який головує на засіданні; виконання обов'язкових дій у певних ситуаціях (обов'язок стояти під час оголошення судового рішення).

Варто пам'ятати, що суддю наділено процесуальними правами, які дозволяють йому вживати заходів впливу до порушників. Суддя може вдатися до заходів процесуального примусу після вчинення порушення: винести ухвалу, якою попередити чи видалити журналіста із зали судового засідання. Найчастіше порушникам спочатку висловлюють попередження, а в разі повторного порушення їх видаляють. Якщо представник ЗМІ не дотримується встановленого порядку, суд може притягти його до адміністративної відповідальності за неповагу до суду, а це може обернутися адміністративним штрафом або адміністративним арештом. Приймаючи рішення, суддя має оцінити, наскільки важливим для громадськості є отримання інформації про судовий процес і чи можна вдатися до альтернативних засобів для врегулювання конфлікту (напр., оголосити перерву в засіданні).

Будь-яке рішення судді щодо обмеження доступу журналістів (ухвала про закриття процесу чи рішення про видалення журналістів) може бути оскаржене. Крім юридичних засобів, для демонстрації своєї незгоди з видаленням журналіста чи оголошенням судового розгляду закритим ЗМІ можуть висвітлити свою позицію у власному ефірі чи на шпальтах своїх газет. Така практика допустима, але треба зважити ризики судових позовів від суддів

чи сторін спору, а надто якщо в матеріалах звучить звинувачення на адресу судді чи якоїсь сторони. За таких обставин редакторів краще доручити підготовку матеріалу іншому журналістові, який не був присутній на судовому засіданні. Той, наприклад, взяв би інтерв'ю в колеги, якого видалили із зали суду, та в інших свідків, якщо це можливо, дати змогу судді прокоментувати ситуацію або краще процитувати ухвалу суду. Коментар експертів щодо суспільного інтересу в конкретній судовій справі може забезпечити об'єктивність журналістського матеріалу і сам собою наведе читача чи глядача на думку про неправомірність судового рішення. У такому разі знизиться ймовірність судових позовів, а якщо вони й будуть, суттєво збільшаться шанси ЗМІ їх виграти.

ФОТО- ТА ВІДЕОЗЙОМКА В ЗАЛІ СУДОВИХ СЛУХАНЬ

Фото- та відеозйомка – одна з найпроблемніших сторін у спілкуванні журналістів і суддів. З одного боку, деякі справи, насамперед кримінальні, мають величезний резонанс, і ввімкнені камери є єдиною можливістю проінформувати громадян про судовий процес. З іншого боку, ввімкнені камери, навіть непомітні, можуть турбувати сторони і чинити тиск на свідків, оскільки вони обов'язково мають розуміти, що їх знімають. Коли справу слухають перед присяжними, висвітлення матеріалів процесу в ЗМІ може впливати і на них. Адвокати також, буває, «грають на камеру». Та найбільше дискримінованим у своїх правах може виявитися підсудний, а надто якщо його визнають невинним, адже його піддавали тривалій і прискіпливій публічній перевірці.

Тому в міжнародній практиці особливу увагу присвячено необхідності спеціальної регламентації застосування фото- та відеозйомки на судовому засіданні. У країнах ЄС пряма трансляція із зали судових засідань і зйомка таких засідань підлягають забороні, за винятком тих випадків, коли це прямо дозволяє закон чи уповноважений судовий орган. Трансляція та зйомка можуть бути дозволені лише в тому разі, якщо вони не створюватимуть небезпеки впливу на потерпілих, свідків, учасників судових розглядів, присяжних чи суддів. У цьому контексті доречно навести приклад про слухання 2004 року справи про фальсифікації другого туру виборів Президента України. Судові засідання відбувалися в прямому ефірі на очах усієї країни. Пряма трансляція стала компромісом, зняла соціальне напруження і вивела конфлікт з глухого кута.

Загалом можливість фото- та відеозйомки передбачає стаття 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»: *«Особи, присутні в залі судового засідання, представники засобів масової інформації можуть проводити в залі судового засідання фотозйомку, відео- та аудіозапис з використанням портативних відео- та аудіотехнічних засобів без отримання окремого дозволу суду, але з урахуванням обмежень, встановлених законом. Трансляція судового засідання здійснюється з дозволу суду. Якщо всі учасники справи беруть участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції, здійснюється транслявання перебігу судового засідання в мережі інтернет в обов'язковому порядку».*

Проведення в залі судового засідання фотозйомки, відеозапису, а також трансляція судового засідання повинні здійснюватися без створення перешкод у веденні засідання і здійсненні учасниками судового процесу їхніх процесуальних прав. Суд може визначити місце в залі судових засідань, з якого має проводитися фотозйомка, відеозапис».

У більшості судових залів встановлено пристрої для технічного фіксування судового процесу. Це невід'ємна частина розгляду справи. Приватний електронний запис судового засідання можна використовувати для внесення зауважень до протоколу фіксування, якщо виявлено якісь маніпуляції з його складанням.

Використання апаратури прописано у статті 27 Кримінального процесуального кодексу України: *«Кожен, хто присутній в залі судового засідання, може вести стенограму, робити нотатки, використовувати портативні аудіозаписуючі пристрої. Проведення в залі судового засідання фотозйомки, відеозапису, транслявання судового засідання по радіо і телебаченню, а також проведення звукозапису із застосуванням стаціонарної апаратури допускаються на підставі ухвали суду, що приймається з урахуванням думки сторін та можливості проведення таких дій без шкоди для судового розгляду».*

Ця ж норма є у статті 10 Кодексу адміністративного судочинства України: *«Особи, присутні в залі судового засідання, представники засобів масової інформації можуть проводити в залі судового засідання фотозйомку, відеота аудіозапис з використанням портативних відео- та аудіотехнічних засобів без отримання окремого дозволу суду, але з урахуванням обмежень, встановлених цим Кодексом. Трансляція судового засідання здійснюється з дозволу суду. Якщо всі учасники справи беруть участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції, здійснюється транслявання перебігу судового засідання в мережі інтернет в обов'язковому порядку.*

Проведення в залі судового засідання фотозйомки, відеозапису, а також трансляція судового засідання повинні здійснюватися без створення перешкод у веденні засідання і здійсненні учасниками судового процесу їхніх процесуальних прав».

Аналогічну норму містить стаття 7 Цивільного процесуального кодексу України. У Кримінально-процесуальному кодексі та Господарському процесуальному кодексі не визначено порядку фото- та відеозйомки, однак цей факт не може бути підставою для їх заборони. Звертаючись по дозвіл на зйомку, журналісти мають апелювати до загальних норм, що передбачають присутність представників ЗМІ під час судового розгляду, а також до вже згаданих вище норм регулювання його фіксації.

Судді можуть насторожено ставитися до зйомок і навіть перешкоджати їм.

ПРИКЛАД: *В одному з українських судів журналісти портативну камеру встановили на штатив, суддя розцінила такий вид зйомки як фіксацію стаціонарною апаратурою і заборонила знімати, коли ж журналісти не прислухалися – просто вимкнула світло і унеможливила зйомки. Представники ЗМІ розцінили такі дії як перешкоджання професійній діяльності.*

Інколи спільна позиція кількох ЗМІ впливає на суддю, який намагається заборонити фото-, відеозйомку чи аудіозапис.

ПРИКЛАД: *У Херсоні, коли розглядали справу за позовом фірми Х до однієї газети, суддя заборонила журналістам використовувати камери чи диктофони. Озброєні витягами із законодавства та порадами досвідченого медіа-юриста, працівники ЗМІ прийшли на наступне судове засідання, відмовилися вимикати техніку і надали судді витяги із законів, що їх підготував юрист. Представники медіа попросили представника закону ознайомитися з матеріалами і не чинити перепон журналістам у виконанні їхніх професійних обов'язків. Після того суддя задовольнила прохання журналістів (за матеріалами Асоціації медіа-юристів).*

На відеофіксацію стаціонарною апаратурою знадобиться ухвала суду. Плануючи зйомку в суді, представники ЗМІ мають завчасно поінформувати суддю про свої наміри. У клопотанні потрібно подати таку інформацію: вичерпні відомості про ЗМІ, який виконуватиме зйомку (адреса, повна назва, дані про осіб, уповноважених на такі дії); пояснити мету зйомки, а в разі потреби – обґрунтувати її необхідність; охарактеризувати технологію зйомки (кількість камер, освітлення, під'єднання кабелю).

Задовольнити клопотання ЗМІ буває досить складно, якщо умови в приміщенні суду суттєво обмежують або унеможливають зйомку. Так часто трапляється насамперед через брак приміщень для судових засідань. Проте якщо немає належних технічних умов (недостатня площа, неможливість розміщення чи під'єднання апаратури), але судовий процес становить інтерес для громадськості, судді можуть виділити інше приміщення для розгляду і навіть перенести дату засідання. Коли суд може отримати кілька запитів від різних ЗМІ, то суддя має право запропонувати ЗМІ самим визначити журналістів, які зніматимуть процес і нададуть іншим ЗМІ відзняті матеріали. Позиція суду має бути нейтральною, щоб не давати підстав для звинувачень в упередженому ставленні до тих чи тих видань.

У багатьох країнах щодо правил (регламентів) фото- та відеозйомки діють спеціально прописані методичні вказівки вищих судових установ, рекомендації, етичні стандарти. В Україні на офіційних веб-сайтах судів також пу-

блікують пам'ятку для ЗМІ, яка роз'яснює особливості висвітлення судових процесів, але досі позиції судів не уніфіковані і в різних судах по-різному підходять до використання технічних пристроїв: хтось дозволяє представникам ЗМІ проводити фотозйомку, відео- та аудіозапис портативними відео- та аудіотехнічними засобами без отримання окремого дозволу суду, а хтось категорично забороняє без відповідної ухвали.

ДОСТУП ДО СУДОВИХ РІШЕНЬ І МАТЕРІАЛІВ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ

Журналістам під час висвітлення судової проблематики часто доводиться звертатися до документів, бо іноді саме за їх допомогою можна підтвердити чи спростувати інформацію, зібрану під час судового слухання, під час інтерв'ю з суддями чи учасниками процесу. Доступ до судових рішень зазвичай отримують такими способами:

- оголошенням судового рішення в залі судового засідання;
- забезпеченням доступу до матеріалів справи та наданням копії рішення;
- оприлюдненням судових рішень в інтернеті в Єдиному реєстрі судових рішень (www.court.gov.ua, www.arbitr.gov.ua, www.vasu.gov.ua);
- публікацією текстів судових рішень у друкованих ЗМІ.

Публічне оголошення судового рішення прямо передбачено в процесуальному законодавстві, однак з певними відмінностями щодо різних типів провадження.

Адміністративний процес: судові рішення, ухвалені на відкритому судовому засіданні, оголошують прилюдно; якщо ж судовий розгляд був закритий, то прилюдно оголошують лише резолютивну частину рішення (за певних обставин оголошують лише вступну та резолютивну частину рішення – якщо воно має складний характер).

Цивільний процес: судові рішення оголошують прилюдно, за винятком розгляду справи на закритому судовому засіданні; рішення оголошують повністю, якщо й з огляду на складність справи оформлення в повному обсязі відкладають, то оголошують тільки вступну та резолютивну частини. Проте суд повідомляє учасникам розгляду про дату, коли вони можуть ознайомитися з повним текстом.

Кримінальний процес: вирок у кримінальній справі, навіть якщо її розглядали на закритому судовому засіданні, суддя, який головує, або інший суддя оголошує публічно.

Господарський процес: судові рішення оголошують прилюдно, якщо за згодою сторін суддя оголошує лише вступну та резолютивну частину, то повне рішення оформляють і підписують упродовж п'яти днів.

Отже, будучи присутніми на судовому засіданні, журналісти мають змогу ознайомитися із судовим рішенням. Право на отримання офіційної копії судового рішення мають ті особи, які були учасниками судового розгляду. Інші особи можуть ознайомитися із судовим рішенням лише тоді, коли воно безпосередньо стосується їхніх прав, свобод, інтересів чи обов'язків. Журналісти висвітлюють справу за редакційним дорученням, виконують професійне завдання, тому мають право просити копію рішення чи можливість з ним ознайомитися (Закон України «Про доступ до судових рішень»). Їм досить звернутися до апарату суду з обґрунтованим (суспільний інтерес) письмовим проханням. Можна просити надати змогу ознайомитися із судовим рішенням, виготовити в приміщенні суду копії судового рішення за допомогою власних технічних засобів чи заходами апарату суду (за плату). Відповідальна особа апарату суду може відмовити (письмово і вмотивовано), коли матеріали справи передано до іншого суду чи на зберігання до архіву.

Із судовим рішенням можна ознайомитися на офіційному веб-порталі судової влади України або через публікацію текстів у друкованих виданнях згідно з порядком, що його встановлює Закон України «Про доступ до судових рішень». Від 1 червня 2006 року відкрито доступ до Єдиного державного реєстру судових рішень, розміщеного на веб-порталі Державної судової адміністрації (www.court.gov.ua або www.reyestr.court.gov.ua). Реєстр у перспективі має стати основним джерелом інформації про судові рішення. До нього є два режими доступу: загальний (для всіх користувачів без будь-яких обмежень) і повний (для суддів). У текстах судових рішень, відкритих для загального доступу, не можуть бути розголошені відомості, що дають змогу ідентифікувати фізичну особу (імена фізичних осіб, адреси місць проживання, номери телефонів та інші ідентифікаційні відомості), а також відомості, які розглядали в закритому режимі. Водночас не можуть бути закриті прізвища суддів, які ухвалили судові рішення, прізвища посадових і службових осіб, які брали участь у судових процесах.

Стаття 6 Закону України «Про доступ до судових рішень» встановлює: *«Кожен має право повністю або частково відтворювати судові рішення, що проголошені судом прилюдно, у будь-який спосіб, у тому числі через оприлюднення в друкованих виданнях, у засобах масової інформації, створення електронних баз даних судових рішень. Будь-яке редагування тексту судового рішення не повинно спотворювати його зміст»*. Тож ЗМІ можуть цитувати їх без обмежень.

Доступ до матеріалів судових справ залежить від різних ситуацій. Коли справу ще не закінчено і лише передано судді чи до суду, то процесуальне законодавство передбачає, що ознайомитися з матеріалами мають право тільки учасники судового процесу. Журналісти позбавлені такого права. Суддя може дозволити доступ лише на підставі наявності суспільного інтересу до такої інформації. Проте у заяві потрібно навести переконливі аргументи, що він справді існує. Журналісти можуть отримати матеріали справи в сторін процесу, але використовувати їх треба дуже обережно, бо вони обов'язково будуть однобічно відображати бачення та аргументи лише однієї сторони. Оприлюднюючи їх, варто дотриматися збалансованості інформації і подати бачення й іншої сторони. Щодо закінчених судових справ, переданих до архіву суду, то процесуальне законодавство не обмежує доступ журналістів до таких матеріалів.

СПЕЦИФІКА СПІЛКУВАННЯ ЖУРНАЛІСТІВ І УЧАСНИКІВ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ ТА ПРАВОВІ РИЗИКИ

Учасниками судового процесу можуть бути сторони у цивільній, господарській чи адміністративній справі, підсудний і потерпілий у кримінальній справі, а також представники сторін (адвокати), громадські захисники, прокурор, свідки, експерти, фахівці.

Працівник ЗМІ може без обмежень спілкуватися з учасниками процесу. Їм також не заборонено говорити зі ЗМІ. Проте є обставини, коли учасники процесу не можуть його коментувати. Наприклад, представник органу опіки та піклування не може розголошувати подробиці, відомі йому з огляду на виконання ним службових обов'язків. Або представник сторони, відповідно до договору з клієнтом, має зберігати конфіденційність. Буває, що представник сторони чи адвокат радить стороні не спілкуватися з пресою під час судового процесу.

Стаття 387 Кримінального кодексу України встановлює відповідальність за розголошення даних досудового слідства або дізнання. Ця норма законодавства стосується слідчого, прокурора або особи, попередженої про нерозголошення інформації. Якщо до ЗМІ потрапляє така інформація, то найчастіше хтось зацікавлений у її витіканні. Оприлюднення такої інформації від інсайдера – питання етики, і права. Є ризик оприлюднити позицію лише однієї сторони, підготувати матеріал на підставі даних, отриманих від зацікавлених осіб. Найчастіше джерелом інформації в судових репортажах, а надто про кримінальні справи, є сторона обвинувачення (слідчий, працівник прокуратури), рідше – сторона захисту. Тож спілкування журналіста з учасниками процесу має бути таким, щоб на підставі публікацій ЗМІ щодо справи, яку суд ще розглядає, в громадськості не виникали однобічні уявлення. Завжди треба ставити собі запитання: *«Чому прокурор чи позивач надає мені цю інформацію?», «Чи не використовує мене?»*. Щоб уникнути неприємностей, належить зазначити джерело інформації, наголосити на її

суб'єктивності й обов'язково постаратися довідатися реакцію іншої сторони. Якщо джерело інформації вимагає анонімності, у публікації можна дати покликання на «джерело, близьке до позивача». Вкрай ризиковано порушувати етичні стандарти і брати плату за односторонній виклад матеріалу: потенційний ризик судового позову з імовірною виплатою компенсації за завдання матеріальної чи моральної шкоди набагато перевищить суму, яку можна отримати за сам матеріал.

Іноді журналіст може (не порушуючи закону) отримати інформацію, яка є закритою (таємною). Відповідальність за розкриття такої інформації несе лише та особа, якій офіційно довірено її зберігати. Представник ЗМІ її лише поширив.

Інформацію можуть надати власні інсайдери на умовах анонімності. Журналіст зобов'язаний зберігати в таємниці джерело інформації, з яким домовлено про конфіденційність, адже і етика, і закон визначають право ЗМІ захищати свої джерела. Коли трапляються випадки, що потрібно вказати джерело, аби запобігти завданню серйозної суспільної шкоди, зробити це можна лише на обґрунтовану вимогу суду.

Іноді журналісти не розкривають своїх джерел, покликаючись на практику ЄСПЛ («Справа Гудвіна проти Великої Британії»). У цій справі суд ухвалив: захист журналістських джерел інформації – одна з основоположних умов свободи преси. За браком такого захисту джерела не сприяли б діяльності преси, а це негативно позначилося б на здатності преси надавати точну та надійну інформацію з питань, які становлять суспільний інтерес. Як наслідок, життєво важливу роль преси, що стоїть на сторожі інтересів суспільства, було б підірвано.

Окрему роль у процесі відіграє суддя. Спілкуватися із суддею у справі, яку він веде, неможливо, бо суддя мусить бути неупередженим, не має права коментувати справу чи давати оцінки до того моменту, доки не буде ухвалено рішення. Ця норма міститься в Кодексі професійної етики судді (2000). Тому журналістові, який хоче отримати коментар суду, у цій ситуації потрібно звертатися до прес-служби суду, якщо така існує, або до незалежних експертів.

Стосовно інших учасників, треба пам'ятати про презумпцію невинуватості. Так, ім'я фізичної особи, яку затримали, підозрюють чи обвинувачують у вчиненні злочину, або особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, можна оприлюднити лише за таких обставин: набув законної сили обвинувальний вирок суду щодо неї або суд прийняв постанову у справі про адміністративне правопорушення. Стосовно публічних осіб, то цю норму можна суттєво корегувати. Коли виникає суспільний інтерес до отримання інформації, журналіст може називати імена фізичних осіб, якщо має незаперечні докази, що ця інформація є суспільно значущою, тобто є предметом суспільного інтересу, і право громадськості знати цю інформацію переважає право на захист приватності. Такий підхід базується на позиції ЄСПЛ.

Ім'я потерпілого внаслідок правопорушення, а також ім'я учасника цивільного спору (інформація стосується особистого життя сторін) можна оприлюднити лише з їхньої згоди. І знову ж таки стосовно публічних осіб розуміння приватності буде набагато ширшим. Проте якщо особа втрачає статус публічності, то це спонукає ЗМІ розглядати її як фізичну особу.

ПРИКЛАД: На Буковині экс-депутат сільської ради жорстоко побив свою дружину, а за кілька місяців виплеснув їй на обличчя та тіло сірчану кислоту. Справу розглядали у суді, але з огляду на втрату публічного статусу підсудним ЗМІ не називали його імені у матеріалах.

Використання початкової літери прізвища фізичної особи в ЗМІ не є порушенням її права.

Журналісти мають припускати можливість того, що судові рішення буде оскаржено. Тому, висвітлюючи судовий процес, де оскарження ймовірне, представники ЗМІ мають уникати висловів, доречних лише щодо завершених процесів. Наприклад, під час розгляду справи твердження «А. порушив закон» потрібно замінити фразою «А. звинувачено в порушенні закону». А коли суд оголосив вирок, але ще залишається час для його оскарження,

належить вживати фактичні твердження, яких не можна спростувати, як-от: «Суд оголосив обвинувальний вирок про те, що А. порушив закон». Доки всіх можливостей оскарження не вичерпано, потрібно дуже обережно послуговуватися фразами про вину підсудного. Якщо, скажімо, журналіст після закінчення судового розгляду скаже, що особа А. винна, а пізніше вищий суд визнає її невинною, то особа матиме повне право подати позов проти ЗМІ про компенсацію матеріальної і моральної шкоди за поширення неправдивих відомостей.

ПРИКЛАД: У Чернівцях журналісти газет «Час», «Версії» та «Буковина» висвітлили прес-конференцію, на якій потерпіла сторона заявила, що вбивцю їхнього сина суд відпустив на волю. Ці слова не були подані як цитата, тож були кваліфіковані протилежною стороною як позиція редакції: ще до рішення суду громадянина назвали вбивцею. На видання було подано судові позови, і їм довелося підписати мирову або пройти через складний судовий процес, на якому лише завдяки медіа-юристам їх врятували від величезної компенсації моральної та матеріальної шкоди. Цей приклад доводить, що журналістам не можна перебирати роль судової влади й оголошувати вирок людині, називати її вбивцею до того, як вину доведено в суді. Вироки з кримінальних справ мають виносити у суді, а не на газетних шпальтах. Свобода слова має ґрунтуватися на засадах презумпції невинуватості, яка не дозволяє обвинувачувати людину у вчиненні злочину.

Після закінчення судової справи про відповідача чи підсудного вже не треба писати як про обвинуваченого чи вживати «нібито» перед кожним дієсловом: вина чи невинність є доведеним фактом. Журналісти мають знати, що кримінальну справу, за якою особа стала засудженою, вважають завершеною після того, як від установи виконання покарань отримано підтвердження, що засуджену особу взято під варту. Якщо ж особу засуджено умовно, то справу закінчено, коли її взято на облік для встановлення контролю за її поведінкою.

ІНТЕРВ'Ю ІЗ СУДДЕЮ

Іноді журналісту для того, щоб підготувати матеріал на правозахисну проблематику, доводиться звертатися до судді з проханням надати коментар чи інтерв'ю. Досить часто громадськість потребує від судді саме роз'яснень, наприклад, щодо особливостей судової процедури, обставин справи, рішення. Отже, метою інтерв'ю може бути отримання саме роз'яснень.

Судді досить зрідка дають інтерв'ю, оскільки вони ставляться з обережністю до ЗМІ, адже, як ми вже наголошували, існують етичні обмеження в їхньому спілкуванні з пресою для збереження нейтральності у справі. Тому важливо розуміти, чому судді уникають спілкування, і бути винахідливим у тих ситуаціях, коли суддя все-таки може погодитися на розмову. Суддя не може коментувати справу, щодо якої прийняв рішення, але може дати узагальнену інформацію про типові справи, соціальний контекст, проблемні аспекти законодавства в його застосуванні до конкретних правовідносин тощо – і цим журналісти можуть скористатися. Суддя не може коментувати поточні справи на розгляді в інших суддів, повідомляти інформацію, яку визнано закритою. Такі запитання – це вже свідчення не професійності журналістів. Тому можемо висловити побажання: не провокуйте суддю на суб'єктивні оцінки.

Пропозицію про інтерв'ю можна подати судді в письмовій формі, телефоном або звернувшись за допомогою до керівника суду чи помічника судді. Завжди треба представлятися. Обов'язково назвати своє медіа; вказати причину дзвінка і питання, які ви хотіли б обговорити; можна з'ясувати, чи компетентний суддя коментувати це питання; варто вказати, для якої аудиторії заплановано матеріал і в якому жанрі його буде подано.

Переважно інтерв'ю проводять у приміщенні суду (за винятком теле- та радіоефірів).

Що журналістові важливо знати і брати до уваги, спілкуючись із суддями та працівниками суду?

- Розраховувати час: наперед з'ясувати, скільки триватиме інтерв'ю, пам'ятаючи про те, що загалом воно не може тягтися довше 40–60 хвилин.

- Заздалегідь підготувати запитання. Суддя не завжди може пригадати деякі обставини, для відповіді він може потребувати окремої підготовки, щоб з'ясувати дещо в законодавстві, ознайомитися з судовою практикою чи просто обміркувати і визначити свою позицію. Тож судді можна передати орієнтовний перелік запитань.
- Бути нейтральним: можна мати багато інформації про негативні аспекти судочинства, однак це не дозволяє упереджено ставитися до конкретного судді.
- Бути неупередженим: вас не мають підозрювати в тому, що за розмовою стоїть одна зі сторін процесу. Ніколи не висловлюйте свою оцінку справи – наводьте лише факти.
- Підготуватися до розмови: потрібно мати загальне уявлення про судочинство та основи права, процесуальних судових процедур – це полегшить розуміння предмета розмови і заощадить час. Варто розумітися на організації діяльності суду та судових процедурах, щоб почуватися впевнено під час конкретної розмови. Можна залучити довідники, процесуальне законодавство, порадитися з колегами.
- Зібрати інформацію про суддю: його біографічні дані, попередні виступи в пресі, прийняті ним судові рішення, відгуки на них у ЗМІ. І розуміти, що таку ж інформацію про журналіста може зібрати й суддя.
- Бути максимально точним: фіксувати інформацію потрібно в тих правових виразах, які вживає суддя, щоб так само передати у матеріалі (не плутати вирок, ухвалу, рішення, постанову тощо – юридично все це різні документи). Варто переконатися, чи правильно ви зрозуміли відповідь. Не уникайте уточнювальних запитань.
- Добре продумати заголовки, адже позови до ЗМІ потім часто стосуються саме їх. Заголовок має відповідати змісту і не спотворювати його задля сенсаційності. Якщо ви не погоджуєтесь із заголовком, зміненням редактором, варто повідомити про це в письмовій формі: у разі подання судового позову можна довести свою невинність.
- Бути гнучким і починати із загальних тем, найгостріші питання залишити насамкінець, намагатися постійно аналізувати й оцінювати розмову.
- Зібрати загальну інформацію та чіткі факти на підтвердження своїх запитань і позицій, щоб розмова прозвучала переконливо, обдумати складні теми та можливі вузькоспеціальні питання, спробувати передбачити можливу реакцію судді на них.
- Домагатися чіткої відповіді: повторюйте, перефразуйте, переформулюйте ваше основне запитання, якщо суддя уникає відповіді на нього. Не ставте «обойми питань», бо суддя обере ті, на які хоче відповісти, і проігнорує «незручні». Формулюйте запитання максимально коротко та конкретно, щоб почути не роздуми взагалі, а чіткі відповіді.
- Протидіяти тискові від судді, не реагувати на емоційні заяви та реакції, зберігати спокій.
- Зберігати в таємниці джерела інформації, ніколи не розголошувати інформації, отриманої з джерел у суді і яка належить до закритої. Таку інформацію можна використати, але непрямо, формулюючи деякі запитання.

Журналісти використовують і таку форму отримання інформації, як експрес-інтерв'ю. Досить часто (з мікрофоном і камерою) вони намагаються зупинити суддю в коридорі, щоб щось від нього почути. До такої розмови варто вдаватися лише тоді, коли не існує іншої змоги отримати потрібну інформацію. Це має бути два-п'ять запитань.

Не варто намагатися потрапити до приміщення суду, доступ до якого заборонено (наприклад, до дорадчої кімнати) – уникайте надмірної «агресивності» в спробах отримати коментар.

Не можна ставити запитання суддям, які ведуть процес, у залі судового засідання, бо через це журналіста можуть видалити із зали суду. Ніколи також не варто проводити одночасно інтерв'ю із суддею та окремими учасниками процесу.

ВИСНОВКИ

Журналістам, які висвітлюють судову тематику, потрібно дотримуватися наведених вище стандартів, оскільки це запорука якісного інформування суспільства про справедливість судочинства чи порушення прав людини у його системі. Працівник ЗМІ незрідка стає гарантом дотримання справедливості правосуддя. Його присутність і сформована ним увага в соціумі до суспільно значущих процесів сприяють дотриманню прав людини в судовій системі, забезпечують справедливий судовий розгляд. Загалом дотримання прав людини в аспекті правосуддя – важливий крок до демократизації суспільства.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Буроменський М. Основи судової журналістики: посібник для журналістів / Михайло Буроменський, Олександр Сердюк, Ірина Підкуркова. – Київ, 2009. – 72 с.
2. Буроменський М., Сердюк О., Підкуркова І. Суди у відносинах з журналістами та ЗМІ: Посібник для суддів. – Київ, 2008. – 64 с.
3. Відкритість судових процесів: українська практика і міжнародні стандарти [Електронний ресурс]. URL: http://osvita.mediasapiens.ua/media_law/world_journalists/vidkritist_sudovikh_protseviv_ukrainska_praktika_i_mizhnarodni_standarti/ (дата звернення: 10.10.2011).
4. Закон України «Про доступ до судових рішень».
5. Кодекс професійної етики судді (затверджений V з'їздом суддів України від 24.10.2002 р.).
6. Опришко Л., Панкратова Л. ОСНОВИ СУДОВОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ. Посібн. – К.: 2016. – 152 с.
7. Презумпція невинуватості в сенсі статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини [Електронний ресурс]. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_7475 (дата звернення: 20.01.2018).
8. Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи № REC (2003) 13 «Про надання інформації щодо кримінального судочинства через засоби масової інформації», ухвалена Комітетом міністрів 10.07.2003 р. [Електронний ресурс]. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_870 (дата звернення: 20.01.2018).